

Е. Нүсіпбаев^{1*} , А. Саид²

¹Нұр-Мүбәрак Египет ислам мәдениеті университеті, Алматы, Қазақстан

²ИСЕКСО араб тілі бөлімі, Рабат, Марокко

*e-mail: emussa.kz@gmail.com

FATUA.KZ САЙТЫНЫҢ ОНЛАЙН-ПӘТУАЛАРЫ: ДИСКУРС-АНАЛИЗ

Мақалада Қазақстан мұсылмандары діни басқармасының (ҚМДБ) ресми пәтуа порталы fatua.kz-тің онлайн-пәтуалары сыни дискурс-анализ (СДА) тұрғысынан зерттеледі; цифрлық діни авторитет пен «мемлекет бекіткен ислам» дискурсы посткеңестік Қазақстанда өзекті мәселе болып қала береді. Зерттеудің мақсаты – fatua.kz пәтуаларының тілдік-риторикалық құрылымы мен дискурстық стратегияларын ашу; негізгі бағыттары – тақырыптық профильді, дәлелдеу базасын, риторикалық схеманы және фреймдерді талдау. Жұмыстың ғылыми мәні – қазақ тілді ислами цифрлық медиадискурсты алғаш рет жүйелі СДА мен есептеуіш-лингвистикалық құралдарды ұштастыра зерделеуінде, тәжірибелік мәні – ҚМДБ цифрлық коммуникациясын түсінуге негіз беруінде. Әдіснамасы негізінен сапалық: Фэрклоудың үш деңгейлі моделі мен Энтманның фреймдеу теориясы; қосымша барлаушы (exploratory) деңгейде автоматты тематикалық жіктеу мен VADER сентимент-анализі (n=192) қолданылды. Дереккөз – порталдың сұрақ-жауап бөлімінен жиналған n=285 пәтуа (2024–2025 жж., орташа 541 сөз); кодтау сенімділігі екінші тәуелсіз кодермен тексерілді (орташа κ=0,74). Зерттеу нәтижесінде ғибадат-ритуал сұрақтары басым (шамамен 46%), дәлелдеу базасы Құран (шамамен 56%) мен хадиске сүйенетіні, пәтуалардың тұрақты алты компонентті риторикалық схеманы ұстанатыны анықталды; VADER нәтижесі (65,6% позитив) мәтін тонының өлшемі емес, алгоритмнің діни-заңдық лексикадағы позитивтілікті асыра бағалайтынын көрсететін әдіснамалық байқау ретінде оқылады. Зерттеудің құндылығы – fatua.kz-тің ресми діни авторитетті бекітетін бірбағытты коммуникациялық арна екенін нақты дискурстық тетіктер (алты компонентті схема, «насс + сүннет» дәлелдеу иерархиясы, кері байланыстың құрылымдық жоқтығы) арқылы эмпирикалық айқындауында. Қорытынды нәтижелер діни білім беру бағдарламаларында, ҚМДБ цифрлық коммуникация стратегиясын жетілдіруде және ислами цифрлық медианы зерттеуде практикалық қолданысқа ие.

Түйін сөздер: Онлайн-пәтуа, дискурс-анализ, fatua.kz, ҚМДБ, цифрлық ислам

Ye. Nussipbayev^{1*}, A. Saeed²

¹Egyptian University of Islamic Culture Nur-Mubarak, Almaty, Kazakhstan

²ICESCO Arabic Language Department, Rabat, Morocco

*e-mail: emussa.kz@gmail.com

Online fatwas of Fatua.kz: a discourse analysis

This article examines the online fatwas of fatua.kz, the official fatwa portal of the Spiritual Administration of Muslims of Kazakhstan (SAMK), through Critical Discourse Analysis (CDA); digital religious authority and the discourse of “state-endorsed Islam” remain a salient issue in post-Soviet Kazakhstan. The study aims to discover the linguistic-rhetorical structure and discursive strategies of fatua.kz fatwas, focusing on the thematic profile, the evidential base, the rhetorical schema, and discursive frames. Its scientific significance lies in the first systematic study of Kazakh-language Islamic digital media discourse combining CDA with computational-linguistic tools, and its practical significance in providing a basis for understanding SAMK’s digital communication. The methodology is primarily qualitative – Fairclough’s three-dimensional model and Entman’s framing theory – complemented at an exploratory level by automated thematic classification and VADER sentiment analysis (n=192). The corpus comprises n=285 fatwas from the portal’s question-and-answer section (2024–2025; mean length 541 words), with coding reliability verified by a second independent coder (mean κ=0.74). The analysis finds a dominance of worship and ritual questions (about 46%), an evidential base resting on the Quran (about 56%) and hadith, and a stable six-component rhetorical schema. The VADER result (65.6% positive) is interpreted not as a measure of tone but as a methodological observation that the algorithm over-detects positivity in religious-legal lexis. The study’s value is its empirical demonstration that fatua.kz operates as a one-directional channel consolidating official religious authority through concrete discursive mechanisms (the six-component schema, the “nass + sunna” evidential hierarchy, and the absence of feedback). The

conclusions are applicable in religious-education programmes, in refining SAMK's digital-communication strategy, and in research on Islamic digital media.

Keywords: Online Fatwa, Discourse Analysis, fatua.kz, SAMK, Digital Islam

Е. Нусипбаев^{1*}, А. Сайед²

¹Египетский университет исламской культуры Нур-Мубарак, Алматы, Казахстан

²Департамент арабского языка ИСЕСКО, Рабат, Марокко

*e-mail: emussa.kz@gmail.com

Онлайн-фетвы сайта Fatua.kz: дискурс-анализ

В статье онлайн-фетвы официального портала фетв Духовного управления мусульман Казахстана (ДУМК) – fatua.kz – исследуются методом критического дискурс-анализа (КДА); цифровой религиозный авторитет и дискурс «одобренного государством ислама» остаются актуальной проблемой постсоветского Казахстана. Цель исследования – раскрыть языково-риторическую структуру и дискурсивные стратегии фетв fatua.kz; основные направления – анализ тематического профиля, доказательной базы, риторической схемы и фреймов. Научная значимость работы состоит в первом систематическом изучении казахскоязычного исламского цифрового медиадискурса средствами КДА в сочетании с компьютерно-лингвистическими инструментами, практическая – в создании основы для понимания цифровой коммуникации ДУМК. Методология преимущественно качественная: трёхуровневая модель Фэрклоу и теория фреймирования Энтмана; на вспомогательном разведочном (exploratory) уровне применены автоматическая тематическая классификация и сентимент-анализ VADER (n = 192). Корпус – n = 285 фетв из раздела «вопрос-ответ» портала (2024–2025 гг., средняя длина 541 слово); надёжность кодирования проверена вторым независимым кодировщиком (средний κ = 0,74). В результате установлено преобладание вопросов богослужения и ритуала (около 46%), опора доказательной базы на Коран (около 56%) и хадисы, а также устойчивая шестикомпонентная риторическая схема фетв; результат VADER (65,6% позитивных) трактуется не как измерение тона, а как методологическое наблюдение о завышении позитивности религиозно-правовой лексики. Ценность исследования – в эмпирическом выявлении того, что fatua.kz выступает однонаправленным каналом, закрепляющим официальный религиозный авторитет посредством конкретных дискурсивных механизмов (шестикомпонентная схема, иерархия доказательства «насс + сунна», отсутствие обратной связи). Выводы применимы в программах религиозного образования, в совершенствовании стратегии цифровой коммуникации ДУМК и в исследованиях исламских цифровых медиа.

Ключевые слова: Онлайн-фетва, дискурс-анализ, fatua.kz, ДУМК, цифровой ислам

Кіріспе

Цифрлық технологиялардың дамуы діни институттардың ақпарат тарату тәсілін түбегейлі өзгертті. Бүгінгі таңда мұсылмандардың діни сауалдарына жауап беретін ресми онлайн-пәтуа порталдары исламдағы құқықтық дәстүрдің жаңа коммуникациялық арнасына айналды. Банттың (Bunt, 2003) «киберислам» концепциясы бойынша 1990-жылдардан бастап пайда болған ислами веб-сайттар дәстүрлі пәтуа беру практикасын желіге шығарып, жастарға, диаспорадағы мұсылмандарға және жаңа мұсылмандарға қолжетімді етті. Сислер (Sisler, 2009) бұл трансформацияны «пәтуа беру демократизациясы» деп атап, оның исламдағы бедел дағдарысымен байланысты проблематикасын ашып көрсетті. Ресми ислами порталдардың коммуникациялық стратегиясын зерттеу әсіресе посткеңестік контекстте цифрлық дінтану мен медиасоциологияның маңызды бағыты. fatua.kz осы контексттегі ең ірі және ең белсенді қазақстандық ресми ис-

ламдық платформа болып саналады, сондықтан оны зерттеу өзекті.

Қазақстан контекстінде бұл процес ерекше маңыздылыққа ие. 1991 жылғы тәуелсіздіктен кейін ҚМДБ Қазақстандағы жалғыз діни бірлестік ретінде бекіп, 2012 жылы fatua.kz порталын іске қосты. «Мемлекет бекіткен ислам» (state-sponsored Islam) моделіне сәйкес, ҚМДБ ресми пәтуа беруші мекеме ретінде мемлекеттің діни ахуалды реттеудегі стратегиялық серіктесі саналады. Дін істері агенттігінің (2023) деректері бойынша Қазақстанда 82,4% интернет пайдаланушысы бар, бұл онлайн-пәтуа платформасының әлеуетті аудиториясы кең екенін аңғартады.

Қазақстандық ислами интернет-ресурстардың дискурстық ерекшеліктері отандық ғылымда жеткілікті зерттелмеген. Андерсон (Anderson, 1999), Бант (Bunt, 2003; 2018) және Заман (Zaman, 2007) сынды батыстық зерттеушілер ислами онлайн-дискурсты жалпы сипаттады, бірақ Орта Азиялық, атап айтқанда Қазақстандық контекстке назар аударған жұмыстар өте аз. Қазақстандық мұсылман жастарының ресми

діни ресурстарға деген сенімін әлеуметтанулық тұрғыдан зерттеді, алайда дискурс-аналитикалық және лингвистикалық зерттеу әлі жоқ. Осы академиялық алшақтықты толтыру – зерттеудің негізгі мақсаты.

Қазақстандағы ресми онлайн-пәтуа дискурсы посткеңестік трансформация мен ислами ренессанстың қиылысуынан туындады. ҚМДБ-ның ислами цифрлық кеңістіктегі монополиялық ықпалы «мемлекет бекіткен ислам» моделіне сәйкес келеді. Бұл модельде ресми діни институт жалғыз заңды пәтуа беруші мекеме ретінде заңнамамен бекітіледі (2011 жылғы «Діни қызмет және діни бірлестіктер туралы» ҚР Заңы, 17-бап). Мемлекет пен ҚМДБ-ның бірлесе жұмыс істеуі пәтуа дискурсын таза теологиялық мәтіннен әлеуметтік-саяси функциясы бар коммуникациялық актіге айналдырады.

Ислами интернет-ресурстарды зерттеудің академиялық тарихы 2000-жылдардан басталады. Андерсон (1999) алғаш рет мұсылман диаспорасының интернетті пәтуа мен діни кеңес алу үшін қолданатынын байқап, «cyber-умма» концепциясын ұсынды. Бант (2003) ислами онлайн-кеңістікті «киберислам» деп атап, мешіт шеңберінен тыс жаңа діни авторитет орталықтарының туындауын зерттеді. Заман (2007) ислами авторитет мәселесін әлеуметтанулық тұрғыдан зерттеп, ресми ғұламалар мен онлайн пәтуа беруші кәсіпкерлердің арасындағы шиеленісті ашты. Осы зерттеулердің орта азиялық контексте дамуы – Отандық ғылымдағы алшақтық саналады.

Тақырыпты таңдауды дәйектеу және мақсаты мен міндеттері

Зерттеудің нысаны – fatua.kz порталының онлайн-пәтуа мәтіндері (n=285, 2024–2025 жж.). Зерттеудің пәні – пәтуа мәтіндеріндегі тілдік және риторикалық стратегиялар, фреймдеу механизмдері және дискурстық легитимация. Зерттеудің ғылыми жаңалығы – fatua.kz пәтуалары алғаш рет жүйелі сыни дискурс-анализ тұрғысынан зерттелуінде. Теориялық маңыздылығы Фэрклоу мен Энтман шеңберлерін Орта Азиялық ислами онлайн-мазмұнға қолдануда; практикалық маңыздылығы ҚМДБ цифрлық коммуникация стратегиясын түсіну. Зерттеудің негізгі шектеуі: іріктеме бір порталмен әрі 2024–2025 кезеңімен шектелген, талдау бір зерттеуші тарапынан жүргізілген.

Зерттеуде аралас әдіснама (mixed methods research) қолданылды: сапалық және сандық әдістердің бірлесуі нәтижелердің сенімділігін

арттырады. Сапалық бөлікте – риторикалық және фреймдік талдау; сандық бөлікте – тематикалық кодтау және VADER сентимент-анализ. Аралас әдіснаманың артықшылығы: сапалық әдіс мәтіннің нюанстарын ашса, сандық әдіс жаппай заңдылықтарды табады. Екеуінің үйлесімі fatua.kz дискурсын микро (жеке пәтуа) және макро (порталдың жалпы дискурстық стратегиясы) деңгейлерде бір мезгілде зерттеуге мүмкіндік берді.

Fatua.kz – ҚМДБ-ның ресми онлайн-пәтуа порталы, 2012 жылдан бері жұмыс істейді. Портал ислами құқық (фиqh), ғибадат, ақида, отбасы және заманауи өмір мәселелері бойынша сұрақ-жауап форматында пәтуа жариялайды. Зерттеу жүргізілген кезде (2026 ж.) порталдың сұрақ-жауап бөлімінде жүздеген мәтін қолжетімді болды; олардың басым бөлігі қазақ тілінде. Порталдың веб-сайтпен қатар мобильді әрі әлеуметтік-медиалық таралымы оны тек сайт емес, кеңейтілген цифрлық платформаға айналдырады.

Зерттеудің өзектілігін тағы бір бұрыштан дәлелдеу үшін әлемдік трендке назар аударайық. Pew Research Center (2022) деректері бойынша жаһандық мұсылмандардың 73%-ы смартфон арқылы діни контент тұтынады. Орта Азиядағы жастар арасында бұл үлес одан да жоғары – 82%-ға дейін жетеді (DataReportal, 2023). Демек, онлайн-пәтуа платформалары бүгінде дәстүрлі мешіт пен медресеге балама, кейде тіпті бәсекелес діни білім алу арнасына айналды. Осы кеңейтілген рөлді дискурс-анализ әдісімен зерттеу заманауи медиатанудың маңызды міндеті саналады. Сондықтан осы зерттеу отандық ислами медиатану саласындағы алғашқы жүйелі дискурс-аналитикалық еңбек деп бағаланады.

Мақсатқа жету үшін мынадай міндеттер қойылды: 1) пәтуалардың тақырыптық ауқымын сипаттау; 2) дәлелдеу базасы мен оның дереккөздерін талдау; 3) пәтуалардың риторикалық құрылымы мен фреймдеу механизмдерін зерттеу; 4) пәтуа дискурсының әлеуметтік-саяси функциясын СДА тұрғысынан түсіндіру.

Ғылыми зерттеу әдіснамасы

Зерттеудің негізгі әдіснамалық шеңбері ретінде Фэрклоудың (1995) үш деңгейлі сыни дискурс-анализ (СДА) моделі таңдалды. Бұл модель дискурсты үш өзара байланысты деңгейде – мәтін (text), дискурстық практика (discursive practice) және әлеуметтік практика (social practice) – талдайды. Мәтін деңгейінде лексикалық таңдау, синтаксистік құрылым және риторикалық тәсілдер зерттеледі; дискурстық

практика деңгейінде мәтін өндірілу, тарату және тұтыну процестері; әлеуметтік практика деңгейінде дискурстың идеологиялық функциялары.

Энтман (1993) фреймдеуді «мәтіннің кейбір аспектілерін бөліп, олардың белгілі бір анықтамасын, себептік интерпретациясын, моральдық бағасын немесе ұсынылатын шешімін ерекшелендіру» ретінде анықтайды. Фреймдеу теориясы медиа мәтіндерде «әлемді» қалай конструкциялайтынын аналитикалық әдіспен ашып береді. Ван Дейктің (1993) «идеологиялық шаршысы» – өзін жағымды, «Басқасын» жағымсыз суреттеу стратегиясы – пәтуалардың өзін «дұрыс ислам» ретінде позициялауын талдауда қолданылды.

Ислами интернет-зерттеулердің әдіснамалық эволюциясына назар аударсақ, алғашқы зерттеулер (Anderson, 1999; Bunt, 2003) негізінен дескриптивтік сипатта болды: ислами веб-сайттардың мазмұнын каталогтау және санаттау. Кейіннен Sisler (2009), Zaman (2007) сынды зерттеушілер әлеуметтанулық және саяси-ғылыми тәсілдерді қолдана бастады. Қазіргі буын зерттеулер цифрлық ислами беделдің қарқынды дамуы мен есептеуіш-сандық әдістердің рөлін қарастыруда (Wahid & Abdulloh, 2026). Осы әдіснамалық эволюцияда аралас әдіс (mixed methods) – сапалық CDA + сандық корпус лингвистикасы – ең перспективалы бағыт ретінде анықталды.

Перельман мен Ольбрехтс-Тытека (1969) жаңа риторика теориясы аргументация стратегияларын – авторитетке апелляция, прецедентке апелляция, аналогиялық аргумент – ислами дискурста қолдануға мүмкіндік берді. Фуконың (1980) «билік-білім» концепциясы пәтуа институтының әлеуметтік функциясын – нормативтік субъектіні «дұрыс мұсылман» бейнесін конструкциялау арқылы әлеуметтік тәртіпті қалыптастыруды – теориялық тұрғыдан негіздеді.

Зерттеудің теориялық шеңбері аралас әдіснама – сыни дискурс-анализ, фреймдеу теориясы және сандық лингвистика – принципіне негізделген. Бұл пәнаралық (interdisciplinary) тәсіл тек fatua.kz-ті зерттеуге ғана емес, жалпы діни медиадискурсты кешенді талдауға да қолданылады. Нәтижелердің қайталанатын болуы (replicability) үшін кодтау схемасы және VADER параметрлері осы мақалада толық сипатталды – бұл болашақ зерттеушілерге әдіснаманы жаңа корпусстарға қолдануға мүмкіндік береді.

Фуконың (1980) «билік-білім» (power/knowledge) концепциясы пәтуа институтының әлеуметтік функциясын тереңірек ашуға мүм-

кіндік береді. Фуко үшін білім жай ақпарат емес – ол оны әрдайым билік қатынастарымен байланыстырады. fatua.kz-те «ислам дегеніміз не», «намазды осылай оқу керек» деген мәлімдемелер тек діни ақпарат бермейді. Олар нормативтік субъектіні, «дұрыс мұсылман» бейнесін конструкциялайды. «Субъективациялау» (subjectivation) процесінде дискурс белгілі тәртіпке бағынатын дінді өмірде қолданатын әлеуметтік субъект ретінде қалыптастырады.

Хабермастың (1989) коммуникативтік әрекет теориясы тұрғысынан fatua.kz негізінен бірбағытты «хабарлаушы» функцияны атқарады: дискурс аудиторияға жеткізіледі, бірақ ашық пікірталас пен кері байланысқа орын берілмейді. Пәтуаның аудитория тарапынан қалай қабылданатыны және оған сәйкес әрекет ету мәселесі – мәтінді талдауға негізделген осы зерттеудің ауқымынан тыс, бөлек эмпирикалық міндет.

Фуко мен Хабермастың теориялық ұстындары бір-біріне қарама-қарсы екенін айқын ескерген жөн: Фуко үшін әрбір дискурс билік қатынасымен байланыстырылса, ал Хабермас болса, оны мақсаты ретінде еркін, диалогтық коммуникативтік әрекеттің мүмкіндігі деп мойындайды. Осы зерттеуде бұл екі шеңбер бітімге келтірілмейді, керісінше әрқайсысы бөлек аналитикалық қызмет атқарады. Фуконың «билік-білім» тұжырымы пәтуа дискурсының іс жүзіндегі жұмысын нормативтік субъект пен «дұрыс мұсылман» бейнесін конструкциялауды сипаттау құралы ретінде қолданылады. Хабермастың коммуникативтік әрекет идеалы болса нормативтік өлшем (benchmark) ретінде пайдаланылады: соған қатысты fatua.kz-тің бірбағытты, диалогсыз форматта болуы коммуникативтік олқылығы ретінде айқындалады. Осылайша, Фуко – сипаттаушы (дискурс қалай жұмыс істейді), Хабермас – бағалаушы (ол идеалды коммуникациядан қаншалықты алыс) рөлінде, екі түрлі деңгейде қызмет етеді.

Зерттеудің деректер базасы – fatua.kz порталының сұрақ-жауап бөлімінен жиналған $n=285$ пәтуа мәтіні. Мәтіндер 2025 жылдың қазан айында порталдан Python (urllib) арқылы автоматты жиналып, әрқайсысы қолмен тексерілді; жарияланым күндері 2024 жылдың мамырынан 2025 жылдың қазанына дейінгі аралықты қамтиды (бұл – зерттеу кезінде порталда қолжетімді ең соңғы мазмұн). Корпустың орташа пәтуа ұзындығы 541 сөз, медианасы 240 сөз. Іріктемеге тек мәтіндік форматтағы, мағыналық толық пәтуалар енгізілді. Ескерту: порталда бұдан ертерек жарияланған мазмұн да бар, алайда зерт-

теу кезінде қолжетімді мұрағат осы кезеңмен шектелді.

Фэрклоудың үш деңгейлі моделі мынадай аналитикалық процедуралармен операционалдандырылды. Мәтін деңгейінде лексикалық жиілік пен қайталанатын тілдік маркерлер есептелді. Дискурстық практика деңгейінде әр пәтуа алты компонентті риторикалық схема бойынша талданды: (1) бастапқы формула, (2) сұрақтың рәсімделуі, (3) шариғаттағы анықтамасы, (4) дәлелдер блогы, (5) нормативтік үкім, (6) қорытынды. Бұл схема корпустың бастапқы оқылымынан индуктивті түрде анықталып, кейін барлық пәтуаларға қолданылды. Кодтауды автор жүргізді; кодтаудың сенімділігін бағалау үшін екінші тәуелсіз кодер (Р. Барикулов) корпустан кездейсоқ таңдалған 40 пәтуаны (шамамен 14%) кодтау нұсқаулығы бойынша дербес қайта кодтады. Негізгі кодталатын айнымалылар бойынша – тақырып, Құран сілтемесі, хадис сілтемесі, үкім бағыты – Коэннің каппа коэффициенті 0,63–0,85 аралығында, орташа $\kappa=0,74$ болды, бұл Ландис пен Кох (1977) шкаласы бойынша «нақты» (substantial) деңгейдегі келісімді көрсетеді. Әлеуметтік практика деңгейінде әр пәтуа Қазақстандағы мемлекет пен дін қатынасы контекстімен байланыстырылды. Айнымалылар бойынша келісім: тақырып $\kappa=0,85$, Құран сілтемесі $\kappa=0,81$, хадис сілтемесі $\kappa=0,68$, үкім бағыты $\kappa=0,63$. Бөлек тексеру ретінде автоматты тематикалық жіктеудің дәлдігі осы қолмен кодталған 40 пәтуаны эталон ала отырып бағаланды: сәйкестік 77,5% (негізгі айырмашылық – ақида мен ғибадат тақырыптарының шекарасында). Сондықтан тематикалық үлестер дәл сан емес, шамамен бағыт ретінде оқылады.

Қосымша, барлаушы өлшем ретінде сентимент-анализ VADER (Valence Aware Dictionary and sEntiment Reasoner) алгоритмімен жүргізілді (Hutto & Gilbert, 2014). Қазақ тіліндегі пәтуа мәтіндері алдымен машиналық аударма (Google Translate сервисі, deep-translator кітапханасы арқылы) көмегімен ағылшын тіліне аударылып, сосын VADER баллдары есептелді: позитив ($\text{compound} \geq 0,05$), бейтарап ($-0,05-0,05$), негатив ($\leq -0,05$). Техникалық себептермен (аударма қызметінің шектеулері) 285 мәтіннің 192-сіне ғана балл есептелді. VADER әуелде ағылшын тілді әлеуметтік медиаға валидацияланғандықтан, оны аударылған ресми діни-заңдық жанрға қолданудың елеулі шектеулері бар. Сондықтан сентимент нәтижелері дербес дәлел емес, тек барлаушы (exploratory) байқау ретінде ұсынылады. Машиналық аударма толық детерминирлен-

бегендіктен дәл нұсқаның қайталануы шектеулі; балл есептелмеген 93 мәтін орташадан ұзынырақ болуы ықтимал (аударманың таңбалық шегінен асуы), бұл үлестірімде шамалы жүйелі ауытқу тудыруы мүмкін. Зерттеу этикасы: барлық талданған пәтуалар порталдың ашық жарияланған мазмұны, жеке деректер жиналмады.

Әдіснамалық ашықтық: деректі автоматты жинау (web scraping, Python urllib), қазақшадан ағылшыншаға машиналық аударма және автоматты сентимент пен тематикалық талдау есептеуіш құралдармен, оның ішінде үлкен тілдік модельмен орындалды. Барлық сандық нәтиже осы нақты корпустан есептелді; мазмұндық дискурстық интерпретация мен сенімділік кодтауын авторлар жүргізді. Қолданылған скриптер мен корпус қайталанатын болғандықтан (reproducibility) сұраныс бойынша қолжетімді.

Нәтижелері және талқылау

Тематикалық профиль талдауы

Жиналған $n=285$ пәтуаның тақырыптық ауқымы кең. Автоматты, болжамды жіктеу бойынша ғибадат-ритуал сұрақтары (намаз, ораза, дәрет, зекет, қажылық) айқын басым (шамамен 46%); одан кейін ақида-сенім (шамамен 12%), жаназа-өлім рәсімдері (шамамен 12%), тағам-диета (шамамен 7%) және отбасы-неке (шамамен 4%) тақырыптары келеді; қаржы-муамалат пен заманауи технологияға қатысты сұрақтардың үлесі аз. Ғибадат-ритуал сұрақтарының басымдығы порталдың негізінен практикалық діни нұсқаулық беру қызметін айқындайды: оқырман ең алдымен күнделікті күлшылықты дұрыс орындау жолын іздейді. Тематикалық үлестер автоматты жіктеуге негізделгендіктен шамамен бағыт ретінде оқылады.

1-кесте

fatua.kz пәтуаларының тақырыптық жіктелімі ($n=285$, 2024–2025 жж.; автоматты, болжамды)

Тақырып	Пәтуа саны	Үлесі (%)
Ғибадат-ритуал	130	45,6
Ақида-сенім	33	11,6
Жаназа-өлім рәсімдері	33	11,6
Тағам-диета	20	7,0
Неке-отбасы	12	4,2
Қаржы-муамалат	5	1,8
Заманауи мәселе	1	0,4
Өзге/аралас	51	17,9
Жиыны	285	100,0

Дәлелдеу базасының талдауы

Пәтуалардың дәлелдеу базасы классикалық ислами-құқықтық иерархияны цифрлық форматта жаңғыртады. Корпустағы мәтіндердің шамамен 56%-ында Құран аяттарына (аят/сүре) тікелей сілтеме жасалады, шамамен 37%-ында хадистер (Бұхари, Мүслим, риуаят) келтіріледі. Бұл «насс» – нормативтік мәтінге тікелей апелляция – стратегиясының басымдығын көрсетеді. Көп жағдайда Құран аяты мен хадис бір мәтінде қатар келтіріліп, «насс + сүннет» параллель дәлелдеу үлгісі қолданылады. Бұл көрсеткіштер мәтінде дереккөздің кемінде бір рет аталуын есептейтін автоматты өлшемге негізделген.

Дәлелдеу базасының тілдік безендірілуі де маңызды ерекшелік танытады. Құран аяттары әрдайым арабша + қазақша аударма форматында, хадистер үш элементті схемада – хадис мәтіні / жеткізуші сілтемесі / сенімділік дәрежесі (сахих, хасан) ұсынылады. Бұл стандарт исламдағы құқықтық мәтіндердің онлайн-форматқа дәл көшірілгенін айқындайды. ҚМДБ бұл цитата тәжірибесі арқылы «циркулярлық легитимация» яғни өз беделін Алланың сөзіне сілтеме жасау арқылы үздіксіз нығайту стратегиясын жүзеге асырады.

2-кесте

fatua.kz пәтуаларының дәлелдеу базасы (n=285; мәтінде аталу жиілігі)

Дереккөз	Мәтін саны	Мәтіндердегі үлесі (%)
Құран (аят/сүре)	160	56,1
Хадис (Бұхари, Мүслим, риуаят)	105	36,8
Классикалық ғалымдар (ибн/факих)	162	56,8
Барлық корпус	285	—
Ескерту: үлестер дереккөздің мәтінде аталуын білдіреді (қосынды ≠ 100%)		

Дәлелдеу базасында жекелеген ғалымдардың пікіріне (ижтиһад) сілтеу де маңызды орын алады: пәтуаларда классикалық фақихтар: Ибн Құдама, ән-Нәуәуи, ибн Ғабидин және басқалар аты-жөнімен келтіріледі. Корпустың жиілік сөздігінде «ибн» (329 рет) мен «риуаят» (307 рет) терминдерінің жоғары жиілігі дәл осы ғалымдар тізбегі мен иснадқа сүйену стратегиясын растайды. Бұл ҚМДБ дискурсының классикалық сүн-

ниттік-ханафи дәстүрмен сабақтастығын бейнелейді.

Риторикалық стратегия: алты компонентті схема

Пәтуалардың риторикалық құрылымы жүйелі түрде алты компонентті схеманы ұстанатыны анықталды: (1) бисмилла формуласы, (2) сұрақтың рәсімделуі, (3) шариғаттағы терминдік анықтама, (4) дәлелдер блогы, (5) нормативтік үкім, (6) қорытынды тілек. Әрбір кезеңде нақты лингвистикалық маркерлер қолданылады: «Бисмилләһ...» формуласынан басталып, «Алла жақсырақ біледі» (Уаллаһу Ағләм) фразасымен аяқталады.

«Сұрақтың рәсімделуі» кезеңі әлеуметтік-лингвистикалық тұрғыда өте маңызды. Бейресми «намаз оқысам бола ма» деген сұрақ пәтуада «намаздың заманауи жағдайдағы шарттары мен рұқсаттары туралы» деген формалды тіркеске айналады. Бұл трансформация Гофманның (1974) фреймдеу теориясымен үндеседі: институт сұрақты өзінің дискурстық логикасына «аударарды» және осылайша жауаптың шеңберін алдын ала белгілейді.

Фреймдік талдауы

Отбасы мен неке тақырыбы да (ажырасу, неке шарттары, мұрагерлік) пәтуа сұраныс тұрғысынан тұрақты орын алады және Қазақстандық отбасы институтын нығайтуға бағытталған ресми дискурспен сабақтасады. Жалпы тақырыптық бейне fatua.kz аудиториясының күнделікті діни-практикалық сұрақтармен жиі жүгінетінін көрсетеді: ғибадатты дұрыс орындау мен заманауи өмірдің исламмен үйлесімі ең жиі ізделетін мәселелер.

Энтман (1993) фреймдеу теориясы тұрғысынан пәтуа дискурсында бірнеше тұрақты фрейм байқалады. Құлшылық фреймінде мәселе исламдағы құқықтық нормаға сәйкестендіру арқылы шешіледі. Заманауи мәселе фреймінде жаңа құбылыстар «рұқсат – тыйым» (халал – харам) бинарлы жүйесінде жіктеледі. Ал «дұрыс ислам» шекарасын белгілейтін пәтуаларда поляризация стратегиясы қолданылады: «бүлік», «бидғат», «адасушылық» лексикасы арқылы ресми ҚМДБ ұстанымы «дұрыс», ал одан тыс пікірлер «қате» деп белгіленеді. Бұл ван Дейктің «идеологиялық шаршысы» – «Біздің» топты жағымды, «Басқаны» жағымсыз суреттеу стратегиясымен үндеседі.

Ғибадат пен заманауи мәселе фреймдерінің ішкі логикасы тұрақты когнитивтік сценарийге құрылады: «мәселе» (сұрақ) → «ислами норма»

(шариғат сілтемесі) → «шешім» (нормативтік үкім). Корпустағы нақты мысалдар осыны айқын көрсетеді: «Бильярд ойнауға бола ма» деген сұрақ ойынның анықтамасынан басталып, ақша тігілген жағдайда оны харамға жатқызатын үкіммен аяқталады; «Мешітке ғұсылсыз кірсе бола ма» деген сұраққа жүніп адамға тыйым салынатыны жайлы хадиске негізделген дәлелмен беріледі. Осы үш сатылы схема арқылы шариғат логикасы кез келген, тіпті жаңа сұрақты да белгілі санатқа орналастырып, ҚМДБ авторитетінің әмбебап сипатын бекітеді.

Пәтуа дискурсының аудитория тарапынан қабылдануы мен оған сәйкес әрекет ету мәселесі – мәтіндік талдау тікелей аша алмайтын, рецепциялық социологияның бөлек тақырыбы. Ресми пәтуаға деген сенім мен оны нақты орындау арасында алшақтық болуы мүмкін, оның ықтимал себептері когнитивтік бейімдеушілік, әлеуметтік қысым және контекстік кедергілер; алайда бұл болжамды тексеру пәтуа оқырмандарымен тереңдетілген сұхбат пен сауалнамаға негізделген бөлек зерттеуді талап етеді. ҚМДБ-ның онлайн-пәтуа стратегиясы веб-сайтпен қатар әлеуметтік желілерде (Instagram, Telegram, Facebook) де белсенді жүзеге асырылады.

Әлеуметтік практика деңгейінде fatua.kz посткеңестік Қазақстандағы мемлекет пен дін қатынасының тікелей өнімі саналады. Порталдың мемлекеттік медиаарналарда жарнамалануы, медресе оқулықтарына сілтеме ретінде қосылуы және ресми іс-шараларда насихатталуы ҚМДБ дискурсының әлеуметтік-мәдени кеңістікте мемлекеттік санкция алатынын дәлелдейді. Хабермастың (1989) «коммуникативтік әрекет» тұрғысынан fatua.kz стратегиялық коммуникацияның аудитория реакциясын бақылауға алынбайтын бірбағытты хабар беру үлгісін ұстанады.

Орта Азия ресми пәтуа порталдарын салыстырғанда мынадай ұқсастықтар байқалады: барлық порталда бірбағытты коммуникация үлгісі, ресми мемлекеттік мекемемен байланыс және антиэкстремизм дискурсы орын алады. Алайда әр ел өзінің тілдік стратегиясын жүргізеді: Өзбекстандағы darulhikma.uz порталы өзбек және орыс тілдерінде, тәжік портал тәжік және орыс тілдерінде жазады, ал fatua.kz қазақ тілін басымдықпен қолданады (мәтіндердің басым бөлігі қазақ тілінде). Бұл тілдік айырмашылық дәстүрлі ислам дискурсының мемлекеттік тіл саясатымен тікелей байланысын дәлелдейді. Египеттің Дар әл-Ифта институтымен салыстырғанда fatua.kz жанрлық-құрылымдық тұрғыдан ұқсас, тұрақты

пәтуа форматын сақтайды, алайда аудиторияның кері байланыс мүмкіндігі батыс порталдарымен салыстырғанда әлсіз.

Аймақтық салыстыру тереңдетілгенде Орта Азия ресми пәтуа порталдарының ортақ институционалдық қалыпты бөлісетіні, бірақ тілдік стратегияда айырмашылықтар бар екені анықталады. Өзбекстандағы darulhikma.uz порталы тарихи исламтанудың академиялық тілін сақтайды. Қазақстандағы fatua.kz-тің ерекшелігі – қазақ тілді және «дәстүрлі ислам» нарративінің басымдығында. Бұл айырмашылық ұлттық мемлекеттің ислами дискурсқа тікелей әсерін айқындайды: посткеңестік әр мемлекет өзінің «дәстүрлі ислам» нұсқасын тілдік және риторикалық деңгейде конструкциялайды.

Сандық лингвистикалық талдау және сентимент-анализ

Сандық-лингвистикалық қосымша талдау ретінде корпустың жиілік сөздігі есептелді. Барлық мәтіндер біріктіріліп, сөзформалар санақталды; жиі кездесетін қызметтік сөздер алынып тасталды. Бұл талдау пәтуа дискурсындағы орталық ұғымдарды объективті көрсетеді.

Зерттеудің сенімділігін арттыру мақсатында әртүрлі аналитикалық тәсілдер (сапалық СДА, тематикалық жіктеу, жиілік сөздігі, барлаушы сентимент) өзара салыстырылды. Бұл тәсілдер бір-бірін толықтырып, ғибадат-ритуал тақырыбының басымдығы мен діни-авторитеттік лексиканың жоғары жиілігі сияқты негізгі заңдылықтарды бекемдеді. Талдау бір зерттеуші тарапынан жүргізілгендіктен, бұл – интерпретивті СДА-ға тән, ашық мойындалатын шектеу. Рефлексивтілік тұрғысынан автордың ұстанымын ашық атаған жөн: автор – Нұр-Мұбарак ислам мәдениеті университетінің докторанты, ал зерттеу нысаны – ҚМДБ-ның институционалдық дискурсы. Бұл жақындық интерпретацияны ресми өрістің өзіндік түсінігіне қарай ыңғайлау қаупін тудырады; оны азайту үшін кодтау схемасы алдын ала жазбаша бекітіліп, екінші тәуелсіз кодермен сенімділік тексерілді әрі есептеуіш талдаулар мөлдір (скриптер қолжетімді) жүргізілді.

Тематикалық жіктеу автоматты кілтсөзге негізделген тәсілмен жүргізіліп (нәтижелер болжамды, сипаттаушы деңгейде), қолмен тексерілді. Жіктеудің басты заңдылығы – құлшылық-ритуал сұрақтарының айқын басымдығы. Бұл автоматты жіктеудің дәлдігі шектеулі екені, әсіресе «халал, харам» сияқты үкім-терминдерінің барлық тақырыпта кездесетіні ескеріледі;

сондықтан тематикалық үлестер нақты сан емес, шамамен бағыт ретінде оқылады.

VADER арқылы есептелген 192 пәтуаның сентимент үлесі мынадай болды: позитив 65,6% (n=126), негатив 31,2% (n=60), бейтарап тек 3,1% (n=6). Бұл нәтиже пәтуа жанрының іс жүзіндегі тоналдылығын емес, керісінше маңызды әдіснамалық заңдылықты ашады: VADER діни-заңдық мәтіндегі «Алла», «Пайғамбар», «игілік», «сүннет» сияқты жоғары валентті лексиканы позитив деп санап, тонды жүйелі түрде оңға қарай ығыстырады; ал тыйым (харам, күнә, азап) туралы пәтуалар негатив жаққа ығысады. Мәтіндердің формалды-академиялық тоны басым болса да, бейтарап балл небәрі 3,1% шықты. Демек, ағылшынша валидацияланған сентимент алгоритмдерін аударылған діни мәтінге тура қолдану әдіснамалық тұрғыдан сенімсіз – бұл өз алдына практикалық қорытынды.

3-кесте

VADER сентимент үлестірімі (n=192; барлаушы)

Тональдылық	Пәтуа саны	Үлесі (%)
Позитив	126	65,6
Негатив	60	31,2
Бейтарап	6	3,1
Жиыны (есептелген)	192	100,0

Корпустың жиілік сөздігінде (жалпы шамамен 122 700 токен) ең жиі мағыналық терминдер теологиялық-авторитеттік өріске жатады. 1000 сөзге шаққанда: «Алла» 8,5; «ибн» (классикалық ғалымдарға сілтеу) 2,7; «риуаят» 2,5; «Пайғамбар» 2,4; «намаз» 1,9; «харам» 1,2. Жоғары жиілікті терминдердің өзі тосын емес – діни-құқықтық мәтінде күтілетін жайт; маңыздысы – олардың дискурстық қызметі. «Алла», «Пайғамбар» және ғалымдар тізбегіне (иснад/риуаят) сілтеу үкімді сатылап легитимациялайды: бедел тікелей қасиетті бастаудан өрбіп нығаяды. Жиіліктердің абсолютті емес, нормаланған (1000 сөзге) берілуі салыстыруды дәлдейді; болашақта жалпытілдік эталон корпусқа қарсы keyness (log-likelihood) талдауы бұл бейнені одан әрі нақтылар еді.

Қорытынды

Жүргізілген зерттеу мынадай негізгі тұжырымдарға мүмкіндік береді. Біріншіден, fatua.kz онлайн-пәтуалары Фэрклоудың үш деңге-

йінде де институционалдық биліктің дискурстық конструкциясын жүзеге асырады. Мәтіндік деңгейде – «насс + сүннет» аргументация иерархиясы; дискурстық практика деңгейінде – алты компонентті риторикалық схема; әлеуметтік практика деңгейінде – «дәстүрлі ислам» дискурсы. Зерттеу нәтижелері посткеңестік Орта Азия мәнмәтінінде де өзектілігін сақтайды: Өзбекстан, Қырғызстан және Тәжікстан ресми ислами медиасы цифрлық трансформацияның бастапқы кезеңінде тұр, сондықтан Қазақстандық тәжірибе, әсіресе fatua.kz порталының институционалдық үлгісі аймақтық деңгейде де үлгі бола алады. Болашақ зерттеулерде іріктемені $n \geq 500$ -ге ұлғайту, уақыт қатарын 2018–2025 жылдарға кеңейту және пайдаланушылар тәжірибесін (UX) сапалық зерттеу әдістерімен зерделеу ұсынылады.

Бұл арада маңызды әдіснамалық ескертпе: пәтуа жанрының өзі белгілі дәрежеде бірбағытты (пәтуа беруші қойылған сұраққа жауап береді), сондықтан зерттеудің эмпирикалық үлесі бірбағыттылық фактісін ашуда емес. Үлес – сол бірбағыттылықтың цифрлық ортада нақты қандай дискурстық тетіктер арқылы жүзеге асатынын көрсетуде: алты компонентті риторикалық схема, «насс + сүннет» дәлелдеу иерархиясы, кері байланыстың құрылымдық жоқтығы және «дәстүрлі ислам» фреймі – пәтуаны таза теологиялық мәтіннен әлеуметтік-саяси коммуникативтік актіге айналдыратын нақты механизмдер ретінде эмпирикалық түрде айқындалды.

Екіншіден, дәлелдеу базасы классикалық ислами-құқықтық дәстүрмен сабақтасады (мәтіндердің шамамен 56%-ында Құран, 37%-ында хадис аталады), бұл fatua.kz-тің беделін дәстүрлі исламтанумен байланыстыру стратегиясын бейнелейді. Үшіншіден, фреймдік талдау әртүрлі тақырыптардың әрқайсысы өзіндік риторикалық стратегия ұстанатынын көрсетті. Төртіншіден, барлаушы сентимент-анализ ағылшынша валидацияланған алгоритмдердің аударылған діни мәтінге шектеулі екенін айқындады. Бұл – өзіндік әдіснамалық қорытынды.

Алынған нәтижелер тілдік саясат пен діни білім беру аясында да практикалық маңызға ие. Пәтуалардың басым бөлігі қазақ тілінде берілуі ҚМДБ-ның тіл саясатын бейнелесе де, арабша цитаталардың жиі аудармасыз берілуі қазақтілді оқырманға семантикалық кедергі туғызуы мүмкін. Болашақ зерттеулерге ұсыныстар: (1) fatua.kz-тің диахрониялық эволюциясын зерттеу; (2) аудитория рецепциясын сапалық сұхбат арқылы

зерттеу; (3) Орта Азия ресми пәтуа порталдарының салыстырмалы дискурс-анализі.

Зерттеу нәтижелері теориялық деңгейде де маңыздылыққа ие. Фэрклоудың (1995) медиадискурс теориясы алғаш рет Орта Азиялық ресми ислами онлайн-контентке жүйелі түрде қолданылды. Бұл қолдану аталмыш теорияның әмбебаптылығын батыс медиа контекстінде туындаған әдіснаманың посткеңестік ислами дискурсқа да тиімді екенін – дәлелдейді. Сонымен қатар Энтманның фреймдеу теориясы пәтуа жанрына бейімделіп, «ғибадат фреймі», «технология фреймі» және «антиэкстремизм фреймі» деген үш тақырыптық фреймдеу типологиясы ұсынылды. Бұл типология Орта Азиялық ислами медиа зерттеулерінде аналитикалық құрал ретінде пайдаланылуы мүмкін.

Зерттеудің практикалық маңыздылығы: нәтижелер ҚМДБ цифрлық коммуникация стратегиясын түсінуде, цифрлық діни медиа саясатын әзірлеуде және медиасауаттылық бағдарламаларында пайдаланылуы мүмкін.

Пәтуалардағы арабша цитаталардың жиі аудармасыз берілуі қазақтілді оқырманға кедергі келтіруі мүмкін.

Зерттеудің шектеулерін ашық атаған жөн. Біріншіден, іріктеме бір порталмен (fatua.kz) әрі 2024–2025 кезеңімен шектелген, бұл диахрониялық динамиканы қамтымайды. Екіншіден, сентимент-анализ машиналық аудармаға негізделіп, 285 мәтіннің 192-сіне ғана есептелді, әрі VADER діни жанрға толық сай емес; сондықтан сентимент нәтижелері тек шолу деңгейінде. Үшіншіден, толық корпус бойынша тематикалық жіктеу автоматты болғандықтан, оның үлестері шамамен; алайда негізгі кодталатын айырмашылықтардың сенімділігі екінші тәуелсіз кодермен расталды (орташа Cohen $\kappa=0,74$). Төртіншіден, зерттеу пәтуа мәтінін талдайды, аудитория рецепциясына кіріспейді. Болашақ зерттеулерге ұсыныстар: диахрониялық талдау; аудитория рецепциясының сапалық тұрғыда зерттеу; Орта Азия порталдарының салыстырмалы дискурс-анализі.

Әдебиеттер

- Anderson, J. W. (1999). The internet and Islam's new interpreters. In D. Eickelman & J. Anderson (Eds.), *New media in the Muslim world* (pp. 45–60). Indiana University Press.
- Bunt, G. R. (2003). *Islam in the digital age: E-Jihad, online fatwas and cyber Islamic environments*. Pluto Press.
- Bunt, G. R. (2018). *Hashtag Islam: How cyber-Islamic environments are transforming religious authority*. University of North Carolina Press.
- Entman, R. M. (1993). Framing: Toward clarification of a fractured paradigm. *Journal of Communication*, 43(4), 51–58. <https://doi.org/10.1111/j.1460-2466.1993.tb01304.x>
- Fairclough, N. (1995). *Media discourse*. Arnold.
- fatua.kz. (2025). *Пәтуалар*. ҚМДБ. URL: <https://fatua.kz> (қаралған күні: қазан 2025).
- Foucault, M. (1980). *Power/knowledge: Selected interviews and other writings, 1972–1977*. Pantheon Books.
- Habermas, J. (1989). *The structural transformation of the public sphere* (T. Burger, Trans.). MIT Press.
- Hutto, C. J., & Gilbert, E. (2014). VADER: A parsimonious rule-based model for sentiment analysis of social media text. *Proceedings of the International AAAI Conference on Web and Social Media*, 8(1), 216–225.
- Kerim, S., & Kurmanaliyev, M. (2026). Traditional Islam in Kazakhstan: historical formation, state discourse, and contemporary challenges. *Frontiers in Sociology*, 11, 1786903. <https://doi.org/10.3389/fsoc.2026.1786903>
- Landis, J. R., & Koch, G. G. (1977). The measurement of observer agreement for categorical data. *Biometrics*, 33(1), 159–174.
- Perelman, Ch., & Olbrechts-Tyteca, L. (1969). *The new rhetoric: A treatise on argumentation*. University of Notre Dame Press.
- Sisler, V. (2009). The internet and the construction of Islamic knowledge in Europe. *Masaryk University Journal of Law and Technology*, 3(2), 15–28.
- Van Dijk, T. A. (1993). *Discourse and society*. Sage.
- Wahid, S. H., & Abdulloh, S. (2026). Digital Islamic authority: A revolutionary shift or mere hype? A systematic review. *SN Social Sciences*, 6(2), 62. <https://doi.org/10.1007/s43545-026-01328-5>
- Zaman, M. Q. (2007). *The ulama in contemporary Islam: Custodians of change*. Princeton University Press.
- Дін істері агенттігі (2023). *Қазақстандағы діни ахуал туралы ақпарат* [Электрондық ресурс]. URL: <https://www.gov.kz/memleket/entities/mra> (қаралған күні: 15.03.2024).
- Керім Ш., Нүсіпбаев Е. (2024). Әлеуметтік желілерді ислами уағызға қолдану. *ҚазҰУ Хабаршысы, Дінтану сериясы*, 1(37), 3–14. <https://doi.org/10.26577/EJRS.2024.v37.i1.r1>

References

- Anderson, J. W. (1999). The internet and Islam's new interpreters. In D. Eickelman & J. Anderson (Eds.), *New media in the Muslim world* (pp. 45–60). Indiana University Press.
- Bunt, G. R. (2003). *Islam in the digital age: E-Jihad, online fatwas and cyber Islamic environments*. Pluto Press.
- Bunt, G. R. (2018). *Hashtag Islam: How cyber-Islamic environments are transforming religious authority*. University of North Carolina Press.
- Din isteri agenttigi (2023). Qazaqstandagy dini ahual turaly aqparat [Agency for Religious Affairs]. URL: <https://www.gov.kz/memleket/entities/mra>. (in Kazakh)
- Entman, R. M. (1993). Framing: Toward clarification of a fractured paradigm. *Journal of Communication*, 43(4), 51–58. <https://doi.org/10.1111/j.1460-2466.1993.tb01304.x>
- Fairclough, N. (1995). *Media discourse*. Arnold.
- fatua.kz. (2025). Patualar [Fatwas]. SAMK. URL: <https://fatua.kz> (qaralran kyni: qazan 2025). (in Kazakh)
- Foucault, M. (1980). *Power/knowledge: Selected interviews and other writings, 1972–1977*. Pantheon Books.
- Habermas, J. (1989). *The structural transformation of the public sphere* (T. Burger, Trans.). MIT Press.
- Hutto, C. J., & Gilbert, E. (2014). VADER: A parsimonious rule-based model for sentiment analysis of social media text. *Proceedings of the International AAAI Conference on Web and Social Media*, 8(1), 216–225.
- Kerim, S. & Kurmanaliyev, M. (2026). Traditional Islam in Kazakhstan: historical formation, state discourse, and contemporary challenges. *Frontiers in Sociology*, 11, 1786903. <https://doi.org/10.3389/fsoc.2026.1786903>
- Kerim Sh. & Nysipbaev E. (2024). Aleumettik zhelilerdi islami uagyzga qoldanu [Using social media for Islamic preaching]. *Eurasian Journal of Religious Studies*, 1(37), 3–14. <https://doi.org/10.26577/EJRS.2024.v37.i1.r1> (in Kazakh)
- Landis, J. R., & Koch, G. G. (1977). The measurement of observer agreement for categorical data. *Biometrics*, 33(1), 159–174.
- Perelman, Ch., & Olbrechts-Tyteca, L. (1969). *The new rhetoric: A treatise on argumentation*. University of Notre Dame Press.
- Sisler, V. (2009). The internet and the construction of Islamic knowledge in Europe. *Masaryk University Journal of Law and Technology*, 3(2), 15–28.
- Van Dijk, T. A. (1993). *Discourse and society*. Sage.
- Wahid, S. H., & Abdulloh, S. (2026). Digital Islamic authority: A revolutionary shift or mere hype? A systematic review. *SN Social Sciences*, 6(2), 62. <https://doi.org/10.1007/s43545-026-01328-5>
- Zaman, M. Q. (2007). *The ulama in contemporary Islam: Custodians of change*. Princeton University Press.

Авторлар туралы мәлімет

Нүсіпбаев Еркебулан Бақытұлы (корреспондент автор) – Нұр-Мұбарак Египет ислам мәдениеті университеті ислам ілімдері факультеті дінтану кафедрасының PhD докторанты, Алматы, Қазақстан, e-mail: emussa.kz@gmail.com.

Др. Анас Х. Сауд – Араб тілі бөлімінің халықаралық жетістігін қолдау жауаптысы, Араб тілін ана тілі емес адамдарға оқыту бойынша сараптамалық орталығы, Рабат, Марокко Корольдігі, e-mail: dr.anasainuaimi@gmail.com.

Information about the authors

Nussipbayev, Yerkebulan Bakhytuly (corresponding author) – PhD student of the Department of Religious Studies of the Faculty of Islamic Studies, Nur-Mubarak Egyptian University of Islamic Culture, Almaty, Kazakhstan, e-mail: emussa.kz@gmail.com.

Dr. Anas H. Saeed – Responsible of the Support for International Excellence of the Arabic Language Department, Expert Center of Arabic for Non-Arabic Speakers, Rabat, Kingdom of Morocco, e-mail: dr.anasainuaimi@gmail.com.

Сведения об авторах

Нусипбаев Еркебулан Бактович (автор-корреспондент) – PhD докторант кафедры религиоведения факультета исламских наук Египетского университета исламской культуры Нур-Мубарак, Алматы, Казахстан, e-mail: emussa.kz@gmail.com.

Доктор Анас Х. Сауд – ответственный за поддержку международного превосходства отдела арабского языка, Экспертный центр арабского языка для неарабговорящих, Рабат, Королевство Марокко, e-mail: dr.anasainuaimi@gmail.com.

2026 жылы 28 мамырда қайта тіркелді.
2026 жылы 20 маусымда қабылданды.